Latvijas simtgadei un Arņa Vīksnas piemiņai

LATVIJAS MEDICĪNAS VĒSTURES PIETURZĪMES LĪDZ 1918. GADAM

MAIJA POZEMKOVSKA

MVM, 2018

PIETURZĪMES

Vācu, poļu, zviedru, krievu laiki

Vidzeme (Livlands; Лифляндская губерния)

Kurzeme (Kurlands; Курляндская губерния)

Latgale (1900; Inflantija; Vitebskas guberņas daļa)

Ostsee / Rītjūras provinces; Baltija (1840)

I Latgales latviešu kongress Rēzeknē 1917. 10.V

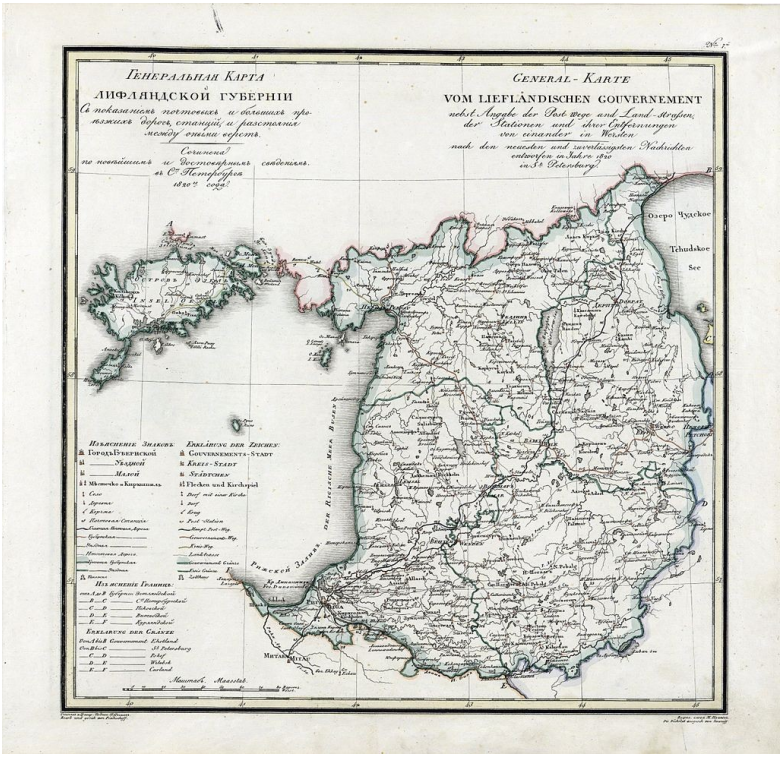

Vidzemes guberņa 1820. gadā (formāli pastāvēja līdz pastāvēja līdz 1918. gada 22. septembrim)

LITERATŪRA

Stradiņš J. Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā. 2. izd. R.: LVI apgāds, 2012. 640 lpp.

Vīksna A. Dodot gaismu sadegu. R.: Medicīnas apgāds, 2018. 336 lpp. (1.izd.: Zvaigzne, 1983. 199 lpp.)

Vīksna A. Hercoga kurpes sudraba sprādze: Šis un tas no medicīnas pagātnes Latvijā. R.: Medicīnas apgāds, 2017. 254 lpp.

Vīksna A. Medicīnas vēstures pieminekļi Vecrīgā un kanālmalā. R.: LU Akadēmiskais apgāds, 2016. 142 lpp.

Vīksna A. Latgales ārsti un ārstniecība 1772-1918. R.: LU, 2004. 212 lpp.

VECĀKAIS DOKUMENTS (1220)

Vecākais līdz mūsu dienām saglabājies dokuments LVVA (8.f., 1.apr., 42.l).

Bīskapa Alberta rīkojums par hospitāļa dibināšanu (*zemāk tulkojums no latīņu valodas*):

«Svētās un nedalāmās Trīsvienības vārdā, Alberts, Rīgas bīskaps no Dieva žēlastības, visiem, kas kādreiz šo rakstu lasīs.
Lai Dievam tīkami nami nabagu uzturēšanai ar laiku nesabruktu vai netiktu aizmirsti, tiem ir jādod mans apstiprinājums un tas jādara zināms nākamām paaudzēm.
Tāpēc mēs paziņojam, ka esam uzcēluši Rīgas jaunajā pilsētā hospitāli nabadzīgiem slimniekiem, un, lai bez mums neviens par to nevaldītu, nosakām, ka mūsu varā ir piemērotu priekšnieku iecelšana un mazāk noderīgu atcelšana. (..)
Ja kāds būs ziedojis savus līdzekļus šo nabagu atbalstīšanai, viņš saņems atlīdzību no Kristus, kas bija kļuvis nabags mūsu dēļ.
Bet mēs šo rakstu apliecinām ar savu parakstu un zīmoga pielikšanu.
Dots 1220. gadā, mūsu valdīšanas 22. gadā. Āmen.»

KRISTIANS HEINRIHS FON PANDERS

Izcils dabaszinātnieks, paleontologs, embriologs, anatoms, kuru Č.Darvins atzinis par savas teorijas priekšteci.

Dzimis Rīgā 1794. gada 12./23. jūlijā, miris Pēterburgā 1865. gada 10./22. septembrī.

Studējis medicīnu Tērbatā (1812-1814), Berlīnē, Getingenē (1815), Vircburgā (1816-1817), Dr.med. (1817) – disertācija par cāļa attīstību olā no dīgļa (pirmajās piecās dienās inkubatorā), ko viņš dokumentēja lieliskos zīmējumos (kopā ar E. D'Altonu).

Vācu dabaspētnieku akadēmijas *Leopoldina* loceklis (no 1818), Ķeizariskās Pēterburgas ZA loceklis (1821-1827).

Pandera vārdā nosaukto konodontu, aizvēsturisko zivju un fosīliju skaits ir liels – *Panderia, Panderina, Panderpera, Panderichys, Panderodella, Panderodus.*

Pandera vārdā nosaukta neformāla organizācija *Pander Society*, kas dibināta 1967. gadā, lai veicinātu konodontālas paleontoloģijas izpēti. Tā publicē ikgadēju biļetenu un tās vadītājs tiek dēvēts par Pandereru.

Kopā ar studiju laika draugu K. E. Bēru pievērsās embrioloģijai. Pirmais izpētījis cāļa attīstību olā (1817; publicēts 1818). Tieši Panders atklāja universālu dīgļa attīstības likumsakarību – dīgļa lapu veidošanos.

Lielkņaza Konstantīna zelta medaļas ģeogrāfijā (1856) un Demidova prēmijas (par izcilu ieguldījumu zinātnē) laureāts (1857) par «Monographie der fossilen Fische des silurischen Systems des Russisch-Baltischen Gouvernements» (pirmā monogrāfija, kas veltīta Baltijas devona zivju izpētei un tajā apkopoti daudzu gadu rūpīgi vāktie fosīliju materiālu apstrādes rezultāti).

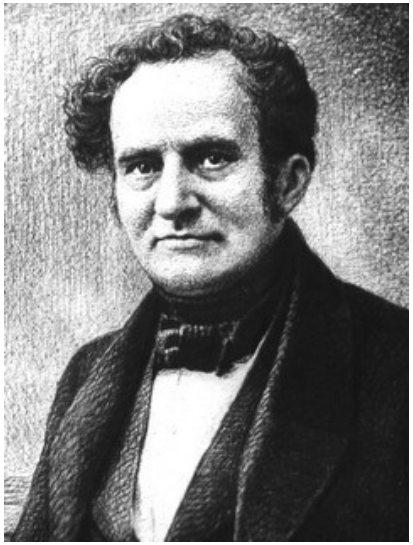

M. Abramova tušas zīmējums pēc K. H. Pandera fotogrāfijas

KRISTIANS HEINRIHS FON PANDERS

Aprakstījis devona bruņuzivis no Latvijas devona iežiem (Gaujas senlejā, pie Burtnieku ezera u.c.), kā arī silūru sistēmas zivis u.c.

Savas devona zivju fosīlijas nodevis Kalnu institūtam Pēterburgā, kur strādāja no 1844. gada līdz mūža galam. Tur tās glabājas joprojām četrās kolekcijās (33 dažādi nosaukumi, vairāk nekā 400 vienību – bruņuzivju, daivspurzivju, divējādi elpojošo devona zivju paraugi un plānslīpējumi, kas bija viņa monogrāfiju zīmējumu oriģināli, 1857-1860).

Rīgas un Carnikavas periodā (1827-1844) Panders veica nozīmīgus pētījumus par Latvijas un Igaunijas zivju ģeoloģiskajiem slāņiem. Lai apliecinātu Pandera autoritāti zinātnē 1841.gadā Carnikavā ieradās izcilais skotu ģeologs, silūra aprakstītājs baronets Roderiks Mērčinsons (*Murchinson*; 1792-1871), franču paleontologs, devona speciālists, Francijas ģeoloģijas biedrības prezidents Eduards Vernjē (*de Verneuil*; 1805-1873) un Kabiles grāfs Aleksandrs fon Keizerlings (1815-1891).

Pandera rūpīgie apraksti un zīmējumi nav zaudējuši nozīmi arī mūsdienās. Diemžēl paleontoloģiskie pētījumi par Baltiju pārsvarā palika nezināmi plašākam zinātnieku lokam, jo pēc nezināmu iemesli dēļ Panders pameta Pēterburgas Zinātņu akadēmiju, līdz ar to arī zaudējot pasaules paleontoloģijas līdera statusu (1827). Tomēr nenoliedzami Pandera sasniegumi: 1) salīdzinošās osteoloģijas attīstībā, 2) konodontu pirmatklājējs, 3) savācis plašas Baltijas paleozoja fosīliju kolekcijas.

K. H. fon Panders 1827. gadā (*Jozefa Vilhelma Eduarda D'Altona zīmējums*)

Carnikavas muižas kolonnas kapitelis pie LU Merķeļa ielā, 2018

Райков Б. Е. Христиан Пандер — выдающийся биолог-эволюционист. — М.-Л.: Наука, 1964.

OTO FON HŪNS

Oto Vilhelms fon Hūns dzimis Jelgavā 1764. gadā (kristīts 17. jūnijā). Miris 1832. gada 20. martā (v.st.) Rīgā.

Mācījies Jelgavā *Academia Petrina*, studējis Hallē (teoloģiju) un Getingenē (medicīnu; diploms 1788), ārsta tiesības Krievijā ieguvis Pēterburgā (1789).

Ārsts Rīgā no 1789-1804 Ķeizariskajā kara hospitālī un privātpraksē.

Sarakstījis «Rīgas pilsētas topogrāfiskais apraksts ar ārsta pielikumu» (1795. gadā vācu valodā; izdots krievu valodā divās daļās Pēterburgā 1803. un 1804. gadā).

1800. 27.novembrī (v.st.) Rīgā izdarīja baku vakcinācija pēc Džennera metodes (pirmā Krievijas impērijā).

1808. gadā O. Hūns pārdeva Maskavas U savu bibliotēku (2000 sēj.), kura sadega 1812. gada kara laikā. No 1813 līdz mūža nogalei dzīvoja atkal Rīgā, kur arī apbedīts.

1824 dibina Aleksandra Augstumu iestādi Sarkandaugavā («Dievam tīkama iestāde» garā vājiem, nespējniekiem, ar iekāriskām slimībām sirgstošiem, pārmācāmiem, spaidu darbos norīkotiem; 5 nod., 221 gulta). Aleksandra Augstumu iestādes pirmais direktors (1824-1829).

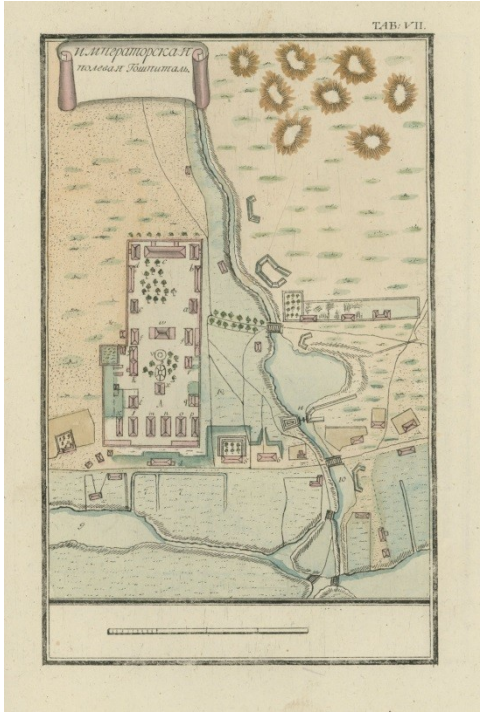

Kara hospitāļa plāns.
Zīmējums no O.Hūna grāmatas

O. Hūna zemzemes kapene
Lielajos kapos

OTO FON HŪNS

Visa mūža garumā O. Hūns aktīvi krāja statistikas, topogrāfiskas un vēsturiskas ziņas par Baltijas provincēm, taču viņam neizdevās pabeigt iesākto – Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes topogrāfiski statistisko aprakstu 70 sējumos.

Lielākā daļa Hūna savākto materiālu glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā kā mantojums nākamajām paaudzēm.

Salus populi suprema lex / Tautas veselība ir augstākais likums

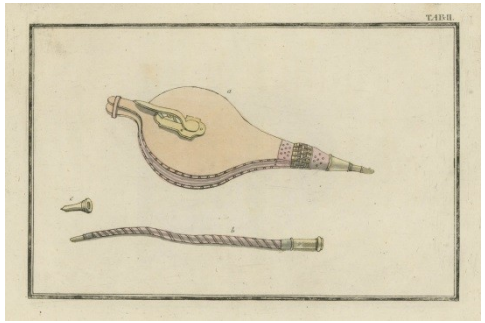

Zīmējums no O.Hūna grāmatas (*MVM krājums*)

Hūns interesējās par visdažādākajiem jautājumiem – par visu, kas būtu uzlabojams un praktiski izmantojams. Piemēram, kā armiju pastāvīgi apgādāt ar veselībai nepieciešamo C vitamīnu, tāpēc ieteica kaltēt burkānus, bietes, skābus kāpostus. Pierādījumam cienājis Rīgas augstāko sabiedrību ar zupu, kuras sastāvdaļa bijusi pirms sešiem gadiem kaltēti skābi kāposti. Zupu esot slavējuši.

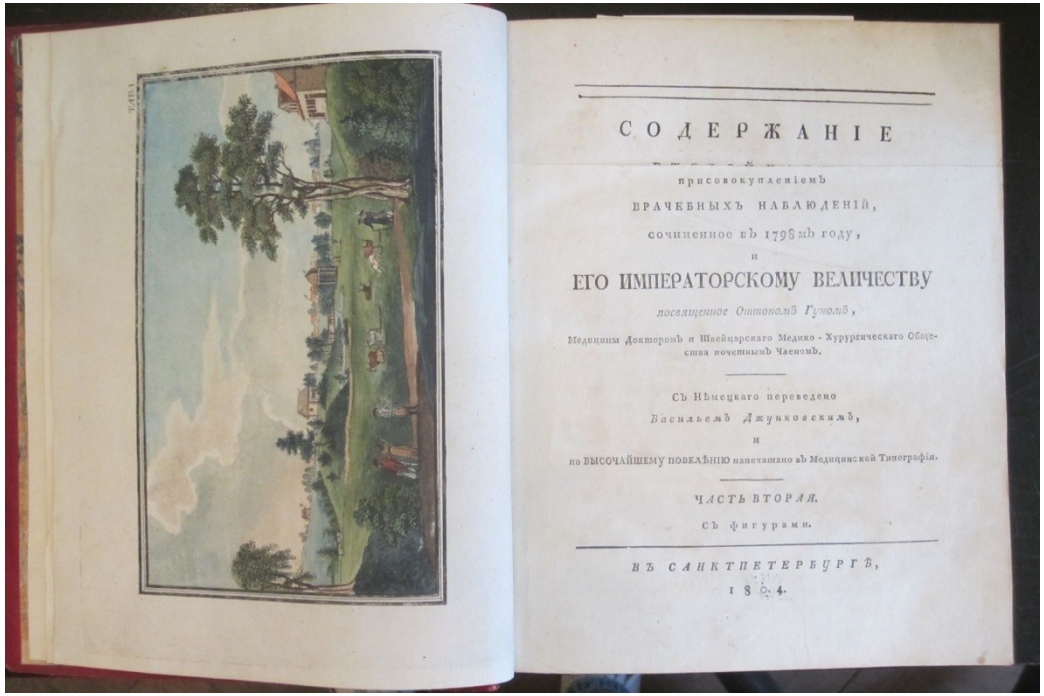

СОДЕРЖАНІЕ

присовокупленіемъ

ВРАЧЕБНЫХЪ НАБЛЮДЕНІЙ,

сочиненное въ 1798мъ году,

и

ЕГО ИМПЕРАТОРСКОМУ ВЕЛИЧЕСТВУ

посвященное Оттономъ Гунолдъ,

Медицины Докторомъ и Швейцарскаго Медико-Хирургическаго Общества почетнымъ Членомъ.

Съ Нѣмецкаго переведено

Васильемъ Жуковскимъ,

и

по ВЫСОЧАЙШЕМУ ПОВЕЛѢНІЮ напечатано въ Медицинской Типографіи.

ЧАСТЬ ВТОРАЯ.

Съ фигурами.

ВЪ САНКТПЕТЕРБУРГѢ,

1 8 0 4.

NIKOLAJS PIROGOVS UN RĪGA (1833–1850)

Pēc disertācijas aizstāvēšanas Tērbatā,1832 (*no MVM krājuma*)

Nikolajs Pirogovs (1810-1881) – izcils ķirurgs, topogrāfiskās anatomijas radītājs. Dzimis Maskavā, miris Višņā (Viņņicā).

Maskavas U (1828), Tērbatas Profesoru institūts (1832), papildinājis zināšanas Vācijā, Francijā u.c.

Profesors Tērbatas U (1836-1840), Pēterburgas Medicīnas un ķirurģijas akadēmijā (1841-1856), vēlāk kara ķirurgs Krimā un Kaukāzā.

Pirmoreiz Rīgā ieradās 1833 pavasarī, pa ceļam uz Vāciju (no Rīgas ar burukuģi uz Kopenhāgenu un tālāk), pēc tam atgriežoties no ārzemēm Rīgā pavadīja 1835 vasaru (no maija līdz oktobrim), kad pats ārstējās un operēja Rīgas kara hospitālī.

Rīgā veicis pirmās sejas plastikas operācijas (1835). Bijis Rīgā vismaz septiņas reizes (1833, 1835, vasarās no 1837 līdz 1840, apstājoties arī Valmierā un Cēsīs; pēdējoreiz ieradās šeit 1850).

Kā rakstīts memuāros, tad Pirogovs bija iecerējis Rīgā bildināt Kara hospitāļa ārsta meitu (1837), taču tēvs ieteicis kādu gadu pagaidīt. 1838, kad Pirogovs apciemojis ārsta ģimeni atkārtoti (pa ceļam uz Parīzi), tad pēc pusdienām viņš steigšus devies prom, ko vēlāk nedaudz nožēlo.

Пирогов Н. И. Вопросы жизни. Дневник старого врача. – Москва: АСТ, 2014. – 416 с.

RŪDOLFA VIRHOVA VIZĪTE RĪGĀ (1896)

R. Virhovs, Berlīne, 1876.
Foto no MVM krājuma

Pasaulslavenais vācu ārsts patologs, antropologs un vēstures pētnieks Rūdolfs Ludvigs Kārlis Virhovs (1821-1902), kurš radīja šūnu teoriju, mūsu zemē ciemojies divreiz – 1877. un 1896. gadā (Rīgā, Āraišos, Turaidā, Siguldā).

R. Virhovs iebrauca Rīgā 1896. gada 31. jūlijā (v.st.) sava dēla anatoma Hansa Virhova (1852-1940) pavadīts, lai kā goda viesis piedalītos X Krievijas Arheoloģijas kongresā. Dzelzceļa stacijā viņu sagaidīja Baltijas senatnes pētnieku biedrības pārstāvji (R. Virhovs bija tās goda biedrs).

Pirmajā dienā prof. Virhovs ieradās oficiālā vizītē pie jaunā Vidzemes gubernatora ģenerālmajora Vladimira Surovceva (1856-1900), kā arī pie Baltijas senatnes pētnieku biedrības direkcijas un X Arheoloģijas kongresa priekšsēdes grāfienes Praskovjas Uvarovas (1840-1924). R. Virhovs apskatīja senvēstures izstādi Lielajā Ģildē, Rīgas Domu un tās krusteju.

Virhovs atzina, ka Rīga divdesmit gadu laikā (kopš 1877) stipri pārvērtusies. Tā stipri pletusies, sevišķi nomalēs, kā arī ievērojami pieaudzis iedzīvotāju skaits. Īpaši daudz strādnieku, no kuriem liela daļa ir krievi.

Jau 1877. gada vasarā, apceļojot Baltiju, R. Virhovs ceļojuma piezīmēs izteicis savas domas par latviešiem kā nāciju. Latvieši ir veca un stipra tauta, kas ilgi glabājusi savas paražas un valodu. Pašreiz (proti, 19.gs.) latvieši strauji asimilē citu, savā laikā stipru tautu — lībiešus, kas pēc dažiem gadu desmitiem būs pilnīgi pārlatviskojušies. Savukārt, pašus latviešus nākamajos pārsimt gados asimilēs austrumslāvu tautas.

Virhova teiktais par lībiešiem piepildījies, bet vai otrais Virhova pareģojums arī būs patiess?

RŪDOLFA VIRHOVA VIZĪTE RĪGĀ (1896)

Krievijas pasta atklātne no MVM krājuma

1896. gada 1. augusta priekšpusdienā Virhovs apmeklēja Rīgas pilsētas slimnīcu, ko apskatīja direktora Otto Girgensona (1833-1907) un vicedirektora Valentīna fon Holsta (1839-1904) pavadībā. Caur ķirurģijas baraku R. Virhovu pavadīja Ādolfs fon Bergmans, caur terapeitisko – Kārlis Deibners. Patoloģijas anatomijas institūta prozektora vietnieks Arturs Šāberts demonstrēja slavenajam viesim kādu interesantu patoloģijas preparātu (sirds vēnu anomāliju).

R. Virhovu viņa miteklī (slimnīcas direktora mājā Aleksandra ielā 55; tagad Brīvības iela 75) apmeklēja Praktizējošo ārstu biedrības priekšniecība. Priekšnieks Dr. Johans F. Mirams (1851-1912) teica īsu runu, uz kuru prof. Virhovs atbildēja ar dažiem pateicības vārdiem. Vēlāk sarunā prof. Virhovs izteicis vēlēšanos iepazīties ar Praktizējošo ārstu biedrības bibliotēku, lai ieskatītos tur slavenā itāliešu anatoma un fiziologa Marčello Malpīgi (1628-1694) rakstos, kas viņam esot nepieciešams kādam darbam. Biedrības bibliotekārs laipni tam piekritis.

Jāatzīmē, ka daļa reto izdevumu kopā ar citām medicīnas grāmatām, kas glabājās Rīgas pilsētas bibliotēkā Kamarina namā sadega 1941.gada jūnija beigās (atliekas glabājas MVM).

Pagrūti uzskaitīt visu, ko vecais profesors sadarīja 10 dienās Rīgā – apmeklējis Brederlo galeriju (Rīgas mākslas muzeju), kuģītī izbraukājis Daugavu (līdz pat jūrai), ciemojies Zasulaukā un Vāgnera dārzniecībā, piedalījies kongresa ekskursijā uz Siguldu un Turaidu. 1896. gada 10. augustā Virhovs izbrauca uz Tērbatu (Tartu), lai pēc tam dotos braucienā uz Tallinu un Pēterburgu, lai pa jūras ceļu dotos mājup uz Berlīni.

RŪDOLFA VIRHOVA VIZĪTE RĪGAS LEPROZORIJĀ

LVVA. 3981.f., 1.apr., 72.l.

Rīgas leprozorija slimnieki, 1892.
Foto no MVM krājuma

1896. gada 3. augusta rīta agrumā R. Virhovs izbrauca uz Šmerli apskatīt Rīgas leprozoriju (tagad tur atrodas Infektoloģijas centrs).

Savas šūnu patoloģijas ietvaros Virhovs ilgus gadus bija pētījis lepras izcelšanos, tā ka šis brauciens viņam likās īpaši nozīmīgs, jo te varēja iepazīties ar samērā retās, bet toreiz Baltijā izplatītās slimības īpatnējiem gadījumiem.

Leprozorijā un tā apkārtnē Virhovs uzturējās visu dienu. Saglabājies R. Virhova ieraksts Rīgas leprozorija viesu grāmatā.

Leprozorija dibināšanas iniciators bija Rīgas pilsētas slimnīcas ķirurgs Dr. med. Ādolfs fon Bergmanis (1855-1922). 1890. gada 17. decembrī Rīgas pilsētas dome pieņēma lēmumu celt leprozoriju 6,7 verstis no Rīgas Dreiliņmuižas mežā. Piešķirtajā 15 hektāru zemes gabalā pēc arhitekta Reinholda Šmēlinga projekta uzcēla divstāvu stacionāra ēku ar 40 vietām, saimniecības ēkas un citus objektus. Leprozoriju atklāja 1891. gada 15. oktobrī un sākumā tajā ievietoja 15 lepras slimniekus. 1896.gadā Rīgas leprozorijā ārstējās 83 slimnieki.

Ap 1993. gadu Arnis Vīksna, pētot arhīvā Ādolfa fon Bergmaņa biogrāfiju, Rīgas Praktizējošo ārstu biedrības fonda dokumentos nejauši klātpieliktā aploksnē atrada unikālu fotogrāfiju, kurā redzams R. Virhovs.

Pirmoreiz šī fotogrāfija publicēta 1994. gadā žurnālā *Latvijas Ārsts* (Nr. 8, 679.lpp.) A. Vīksnas rakstā par Ā. Bergmani.

ERNSTS FON BERGMANIS

Ernsts Benjamins Bergmanis (1836-1907) dzimis Rīgā, audzis Rūjienā, mācījies Bērzaines ģimnāzijā Cēsīs, beidzis Tērbatas U (1860), profesors (no 1871) Tērbatas, Vircburgas un Berlīnes universitātēs, vācu ķeizara ārsts – ieviesis ķirurģijas klīnikā sterilizāciju (aseptiku) – 1886 pilnīgi atteicās no ķīmiskās antiseptikas un Berlīnes klīnikā lietojis tikai ar tvaiku sterilizētus pārsējus (1884 sāk lietot autoklāvu; slimnīcās tiek ieviesti halāti, cepures).

Vācijas ķirurgu biedrības prezidents, Berlīnes medicīnas biedrības prezidents, vēlāk goda prezidents, vadošs militārmediķis (franču-prūšu karā 1870-1871, krievi-turku karā 1877),

Pēc 1878. gada, kad, neguvis pienācīgu atsaucību Krievijas impērijā, pārcēlies uz Vāciju, kur Vircburgā un Berlīnē sasniedzis slavas virsotni, E. fon Bergmanis dzimtajā pusē viesojies retāk.

Nozīmīgākā viņa viesošanās Rūjienā notika 1885. gadā, kad 21. un 22. jūlijā tika svinēta mācītāju Bergmaņu darbības simtgade draudzē un baznīcā. Ernsts Rūjienā ieradās ar dzīvesbiedri un trim bērniem, lai kopā ar saviem četriem brāļiem, viņu ģimenēm, citiem radiniekiem, draudzes locekļiem un viesiem piedalītos svinībās, kas plaši aprakstītas presē un viņa brāļa Eduarda īpaši sacerētā brošūrā. Kapsētā nolikts piemiņas akmens Bergmaņu senčiem ar dievbijīgu tekstu, ugunsdzēsēji rīkojuši lāpu gājienu, banketā teiktas runas (saglabājies arī Ernsta runas teksts), skandināti apsveikuma dzejoļi vācu un latviešu valodā.

E. Bergmaņa piemiņa Rīgā ir godināta ar piemiņas plāksni (2011), krūšutēlu MVM dārzā (1975), piemiņas medaļu (1986), ielu Mežaparkā (1987; līdz tam Bergmaņa iela, kas sākotnēji bija nosaukta viņa vecvectēva Gustava Bergmaņa vārdā, kas bija izcils garīgais darbinieks, baku potētājs, grāmatizdevējs, etnogrāfs, latviešu tautasdziesmu krājējs un vārdnīcu gatavotājs).

Foto MVM krājuma

PALDIES

Paula Stradiņa MVM krājuma speciālistiem, īpaši **Inesei Bondarei**

LU Bibliotēkas ekspertei un pētniecei **Ilgai Mantiniecei**

Carnikavas novadpētniecības centra vadītājai **Olgai Rinkus**

LU profesoram Dr.geol. **Ervīnam Lukševičam**

Krievijas ZA Zooloģijas institūta pētniecei Dr.biol. **Nadeždai Slepkovai**

Pēterburgas Kalnu muzeja priekšmetu glabātājai **Marijai Rahmaņinai**

RPNC sabiedrisko attiecību vadītājai **Silvai Bendrātei**

Arhīvu pētniekam **Arno Liepiņam** !